

BOQONNAA TORBA

AADAA HOJII CIMAA

Boqonnaa kana barattee yeroo xumurtu:

- Kabaja hojii fi yeroo hubatta.
- Hojiidhaaf karoora qopheeffatanii socho'uun gaarii ta'uu isaa beekta.
- Dhimma misoomaa fi dinagdee irrattii kaayyoowwan heera mootummaa hubatta.
- Dandeettii, ogummaa fi naamusa ogummaa guddisuun bu'uura oomishummaa fi misoomaa ta'uu isaa beekta.

7.1 Hojii Bu'a Qabeessa

7.1.1 Yeroo Osoo Hin Qisaasessin Cimanii Hojjechuu

- **Yeroo osoo hin qisaasessin cimani hojjechuun faayidaa inni misooma biyyaaf qabu maali?**

Barreessaa Gaazexaa Naannessee Gurguru

Barreessaan beekamaa Xankir Birbirraa mooraa keessatti osoo konkolaataa miicaa jiruu, yeroo ijoollummaa isaa konkolaattota maamiltoota isaa akkamitti miidhagsee akka micaa turee fi walumaagalatti yeroo dabarsee fi sadarka ammaa irra ga'uuf bu'aa ba'ii isa mudate yaadate. Yeroo hundaa kitaaba dubbisu of harkaa hin dhabu. Daabboo qamadii fi shaayii haati isaa ganama kaatee laattuuf dhamdh-

amuun maatii isaatti nagaan dhaamee ba'a. Namni Xankiriin barbaade kamiyyuu balbala Mana Maxxansaa Birhaaninnaa Salaam irra ganama ganama tarree dargaggoota dhabb-ataniitti arguu danda'a. Dabree dabree ijoolleen muraasni isa dursu malee, balbala mana maxxansichaa irra ga'u-un kitaaba jalqabe dubbisaa tokkoffaa irratti hiriira. Kitaaba malee hiriya baay'ee kan hin qabne Xankir, jireenyi isaa dubbisuudhaan baay'ee walitti hidhame. Yeroo dabaree eegu sanattillee taanaan yeroo xiqqoo inni ball'eessu hin turre.

Gaazeexaa **Addis Zemen** guyyaatti maxxansamee ba'u, barruulee garaagaraa fi gaazeexoota biroo fuudha. Achii booda suuqonni maamiltoota dhaabbatoo fi manneen hojii hanga banamanitti Arat Kiilootti kan argamu naannoo Hooteela Tuuristii naanna'a.

Kanneen shaayii dhugan, kanneen kophee haxoofsifatanii fi namoota geejjiba eeganitti gaazeexootas ta'ee barruulee akka dubbisan yeroo muraasaaf kireessa. Dhuma irratti saa'atiin hojii

yeroo ga'u gara maamiltoota isaa adeemuun gaazexootaa fi barruulee itti kenna. Sana booda guyyaa guutuu achuma naannoo Arat Kiiloo naanna'ee kaardiiwwanii fi poostaa gurguraa oola. Birbirraa jechuuf maqaa "Birr-aabirroo" jedhamuun hiriyoootaa fi naannoo Arat Kiilootti ittiin waamama. Hiriyoota isaa mana barumsaa malee maqaan isaa kan jalqabaa Xankir ta'uu kan beeku hin turre. Xankir akkuma maqaa isaa kashalabbummaa kan hin jaallanne hojjetaa cimaa waan ta'eef, umrii ijoollummaatti hojii gaarii hojjechuuf kan dandeessisu maallaqa kuufachuu danda'e. Yoom maal hojjechuu akka qabu kan beekuu fi faayidaa yeroo kan hubate Xankir, karoorra hojii isaa qoqqoodee waan itti gargaaramuuf, yeroo inni qisaasesse hin jiru. Hojii isaa hojjete barumsa galgalaa bakka itti baratu adeema. Yeroo muraasa yoo argatu hin dhibaawu, ni dubbisa.

Gaazeexootaa fi barruulee harka isaa galan malee dabalataan barsiisotaa fi maamiltoota isaa irraa ergifachaa akkasumas bitachaa, kitaabolee dubbisuun suuta suuta fedhii addaa horate. Xankir guyyaa tokko barreessaa beekamaan ta'a jedhee abdi godhate. Dhugumayyuu jireenyi isaa bu'aa ba'iin kan itti baay'atu fi mijaa'aa kan hin turre yoo ta'eyyuu dadhabe, dhibame osoo hin jedhin cimee waan hojjeteef, bakka hawwe ga'uu danda'eera. Kit-

aaba **Hojii fi Yeroo** jedhu jalqaba kan barreessetti dabalataan asoosamaa fi alasoosama afurii gad hin taane barreessuu danda'eera.

Gilgaala 1

Bu'uura dubbisa kanaatiin gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Cimina Xankir ijoollummaa isaatti agarsiise haala akkam akkamiin jireenya isaa irratti calaqqiseera?
2. Haala itti fayyadama yeroo Xankir irratti barreeffama gabaabaa barreessuun hiriyoota daree keessaniif du-bbisaa.
3. Xankir Birbirraa sadarkaa olaanaa har'aa irra akka ga'u sababoota taasisan keessaa lama ibsaa.
4. "Jireenya ijoollummaa Xankiritti bu'aa ba'iin kan itti baay'ateedha," yoo jedhu maal ibsuu barbaade?

Yeroo osoo hin qisaasessin cimani hojjechuun dhuunfaafis ta'ee waliif faayidaa olaanaa qaba. Yeroo hedduu haala baratameen hojjechuu irra yeroo muraasa keessatti qulqullinaan hojjetamee hojiin xumuramu bu'aqabeessa ta'a jechuun ni danda'ama. Ummannii fi biyyi, yeroof xiyyeeffannoo fi kabaja addaa kennuun cimee yoo hojjete, badhaadhuu fi toora biyyoota guddatanii hiriiruuf kan dhorku humni kamiyyuu hin jiru. Hojii hundumtuu yeroo keessatti waan raawwatamuuf tokko tokkoo daqqiqaatiif tilmaama addaa kennuun haalaan itti fayyadamuun dhuunfaafis ta'ee biyyaaf abbaa imaanaa isa guddaa ta'uudha.

Namoonni abshaalonni hedduun yeroo dargaggummaa fi ga'eessummaa isaanii haala hin malleen osoo hin qisaasessin of eeggannoon hojiirra oolchuun hojiiwwan gurguddoo mataa isaanii fi lammii isaanii gargaaru raawwachuu danda'aniiru. Yeroo isaanii haala ta'uun waan gaarii irra waan oolchaniif, bara dulluma isaanii ofii isaanii waan ceephaasisu hin jiru. Kanaafuu, yeroo osoo hin qisaasessin cimani hojjechuun mataa ofii, lammii fi biyya gargaaru fi guddisuudha.

Gilgaala 2

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Yeroo qisaasessuun haala maal maaliin ibsamuu danda'a?
2. Yeroo xiyeffannoon addaa kennuun badhaadhina biyyaa waliin attamitti walqabata?

7.1.2 Hojii Fakkeenyummaa Qabuu fi Galataaf Geessisu Hojjechuun Guddina Biyyaaf Faayidaa Inni Qabu

- **Hojii fakkeenyummaa qabu yoo jedhamu maal ibsuuf dha?**
- **Namoonni hojii galata qabu hojjetan ummata biratti kabaja kennamuuf ibsaa.**

Deessuu Jiituu

Ummataa fi biyya bakka bu'uun Itoophiyaanota walitti fufiinsaan dirree fiigichaa irratti injifannoo boonsaa qaban keessaa Jaalateen ishee tokko. Yeroo tokko Federeeshiniin Atileetiksii Addunyaa dorgommii fiigichaa guddaa

wayita qopheessetti, daa'ima ishee han-gafa deessee guyyaa kudha shanaffaa irratti kan argamtu deessuu jiituu turte. Baay'ee hojjechuu malee baay'ee boqochuu kan hin barbaanne Jaalateen waamicha fiigicha gurguddoo Addunyaa kana akka dubbisteen boqonnaa da'umsaaf fudhatte dhiistee dorgommicha irratti akka hirmaattu leenjisa isheetti bilbilaan himte.

Leenjisaan ishees ajaa'ibsiifatee eeyyama da'umsaa irra jiraachuu ishee fi erga deessee guyyaa kudha shanaffaa ishee waan ta'eef, dorgommicha irratti hirmaachuu danda'uu ishee gaafate. Isheen ariitiidhaan shaakala jalqabuun dorgommicha irratti akka hirmaattu dabalatee murtoo ishee mirkaneessiteef. Leenjisaan ishees cimina ishee yeroon hambisuu akka hin dandeenye ajaa'ibsiifachuun maqaan ishee dorgommiif akka galmaa'u taasisan. Bu'uuruma kanaan maqaan atileetittii gootaa Jaalatee Burqaa, Itoophaanotaa fi dorgomtoota fiigicha Addunyaa tarree taa'e. Bu'uuruma leenjisaan ishee sagantaa baasaniin shaakala ishees ittifufte.

Bonas Aayiras irratti seenaa kan galmeessite gootittii fiigduun dorgommii Kiibaakiitti geggeeffamu irratti maqaa biyya ishee fi alaabaa lammaffaa waamsisuuf cimtee hojjette. Atileetittiin "Dubartiin deessuun takka da'umsa booda yoo xinnaate guyyaa soddomaaf siree irra boqochuu qabdi,

qofaa ishee ala baatee karaa dheeraa deemuu hin qabdu...” barsiifata jedhu cabsitee ba’uun naannoo fiigicha Addunyaatti injifannoo lammaffaatiin beekamtee muldhatte. Onneen mo’annaa fi jaalalli biyyaa walqabatee cimina argatteen, Atileetiin mo’achuuu amal-eeffatte dorgommii kanattis sadarkaa ishee eegsistee xumuruun ishee addunyaaf deebi’ee ibsame. Ummannii fi mootummaan biyya ishee galata olaanaa dhiyeesseef.

Gilgaala 3

Bu’uura dubbisaoliitiin gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Faayidaa ofiirra faayidaa biyyaa dursuu jechuun maal jechuudha?
2. Jaalatee Burqaa goota beekamtuu akka taatu kan godhan qabxiilee maal maal fa’a?
3. Leenjisa Jaalatee dhimmi ajaa’ibsiifachiise maal ture?

Hojiwwan fakkeenyummaa qabanii fi galataaf kan geessisan hojjechuun faayidaa inni guddina biyyaaf qabu olaanaadha. Dhalli namaa bara jireenya isaatti gochaawwan raawwatuun mataa isaa qofa osoo hin taane, hojii bu’a-qabeessa biyya isaa fi lammii isaa fayyadu galmeessisuu qaba. Biyya keenyattis ta’ee addunyaa irratti hojii hojjetaniin namoonni maqaan isaanii boollaa olitti jiraaataa ta’ee jiru hedduudha. Namoonni kunniin mootummaa biratti galataa fi kabaja gonfachu danda’aniiru. Hojii fakkeenyu-

mmaa qabu hojjechuuf murannoon hammuma kaanu biyya keenya tajaajiluuf yeroo gahaa arganna. Lammiin tokko qooda biyyi irraa eegduu fi hojii gaarii hojjechuu qabuun walbira qabmee yommuu ilaalamu, yeroo inni lubbuun jiraatu gabaabaadha jechuun ni danda’ama. Haata’u malee, yeroo gabaabaa kana osoo hin qisaasessin haalaan itti fayyadamuun hojii seenaan hin dagannee fi hojii boonsaa kan galateeffachiisu hojjechuu yoo yaade, sababa bu’a qabeessa hin taaneef tokkoyyuu hin jiru.

Gilgaala 4

Gaaffilee armaan gadii irratti mari’adhaa.

1. Namni tokko naannoo isaafis ta’ee biyya isaaf hojii bu’aqabeessa ta’e hojjechuu kan danda’u akkamitti?
2. Hojiin tokko fakkeenyummaa kan qabuu fi kan galateeffachiisuudha kan jedhamu yoomi?

7.2 Karooraan Hojii Hojjechuu

7.2.1. Raawwii Hojii keessatti barbaachisummaa sagantaa

- **Sagantaa qopheessuun maaliif gargaara?**
- **Sagantaa qopheessuun faayidaa inni barataaf qabu ibsaa.**
- **Hojii karooraan qoqqoodanii hojjechuu jechuun maal jechuudha?**

Godoo Aayyoo Baazginnaa

Barattoonni Mana Barumsaa Dashet akkuma yeroo boqonnaa isaanii hunda kan raawwatan sagantaan mana suphuu fi bo’oo qulqulleessuu ba’eera. Ba-

rsiisaa Tuujubaa fi barattoonni baranas mana dubartii umrii dheeraa qabdu takkaa akka suphaniif marsaa duraa maqaan isaanii maxxanfamee ture. Barsiisaa Tuujubaan qorannaa dursanii dhiyeessaniin, mana Aayyoo Baazginnaatti waqtii gannaa waggaa waggaatti lolaa fi dhangala'aan itti dhaquun isaan rakkisaa tureera.

Barsiisaa Tuujubaan sagantaa mana Aayyoo Baazginnaa suphuuf dandeesisu erga qopheessan booda mariin irratti taasifame. Suphaan manichaa dursee osoo ganni hin seenin xumuramuu akka qabu yaada murtii irra ga'ame. Bu'uura sagantichaatiin hojichi jalqabame. Tokkoon tokkoon garee hanga danda'ametti sagantaa karoofamee asitti hojicha xumuruuf yaalii akka godhu waadaa seene. Ramaddiin hojiis ba'e. Gariin bo'oo qulqulleessa, gariin dhagaa guura, gariin hojii suphaa manichaa raawwata.

Bu'uuruma kanaan hojii waliigalaa garee keessaa, barsiisaa Tuujubaa fi barattoonni mana Aayyoo Baazginnaa haala gaariin suphanii yeroo gabaabaa keessatti xumuran. Miseensonni Garee Madaallii mana barumsichaa bakka hojichaa ga'anii akka ilaalanitti suphaan manichaa kan irra deebi'amu hin turre. Manni Aayyoo Baazginnaa haala gaariin sirreeffamee, ujummoon bishaan dabarsu qulqullaa'uu isaa qaamni hojicha madaale dhugumayyuu gareen kun haala sagantaa qophaa'een geg-

geeffamee, cimee hojjechuun yeroo qabame dursee hojicha xumuruun kan galateeffachiisu ta'uu isaa mirkaneesse.

Gilgaala 5

Bu'uura dubbisichaatiin gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Hojii tokkoof karoora qopheessanii socho'uun maaliif gargaara?
2. Walitti dhufeenya yeroo, karoora, hojii fi bu'aa ibsaa.

Hojii raawwatamuuf sagantaa qopheessanii fayyadamuun osoo yeroo hin qisaasessin cimani hojjechuu fi bu'aa gaarii irraa geessisuu caalaa qaama biroo biratti kabajaa fi ulfina argamsiisa. Namni maallaqa, humnaa fi beekumsa qabutti haalaan fayyadamee hojjechuun naannoofis ta'ee biyyaaf hojii gaarii kan raawwatu yeroo qabutti haalaan yoo gargaaramee fi karooraan yoo geggeeffameedha. Yeroon sooresaa fi hiyyeessa ykn gurraachaa fi adii jedhee osoo hin filatin dhala namaa hundumaa walqixa kan tajaajilu qabeenya uumamaan kennameedha.

Waa'ee yeroo mammaaksonni dubbataman hedduun yoo jiraataniyyuu keessumattuu "Yeroon warqiidha" kan jedhu ergaa guddaa kan qabuu fi kan hundumaa biratti beekameedha. Warqiin yoomiyyuu gatii guddaan kan kennamuuf hangafa albuudaawwan hundaa, gabaa addunyaa eessaattuu wabummaa kan qabu gosa albuudaati.

Akkuma kana, yeroo hunduu akka warqii kabaja kan qabu, kabajjuu isaa kan kabaju, karaa biraa immoo yoo itti fayyadamuu dhiisan harkaa kan miliquu fi kan boodatti hin deebine meeshaa gatii guddaati. Waan hundumtuu kan ta'u yeroo keessatti waan ta'eef sochiiwwan keenya yeroo fi karooraan qoqqoonnee itti fayyadamuu dandeenya. Hojiin tokko bu'aa gaariin akka xumuramuuf, namni karoora karoorseef bitamuun yeroo osoo hin qisa-assin cimee hojjechuutu irraa eegama.

Gilgaala 6

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Yeroo fi warqiin sababni walfakkeeffameef maaliifi?
2. Hojiin karoora hin qabne bu'aan isaa maal ta'a?
3. Hojii sirriitti karoofamee fi hojii hin karoofamne gidduu garaagarummaan jiru maali?

7.3 Hojii Tuffachuu fi Osoo Hin Hojjetin Jiraachuu

7.3.1. Hojii Tuffachuu fi Osoo Hin Hojjetin Jiraachuun Guddina Dhuunfaa fi Biyyaa Irratti Miidhaa Inni Dhaqqabsiisu

- Hojii tuffachuu fi osoo hin hojjetin jiraachuun miidhaan isaa maal?
- Hojii tuffachuun guddina dhuunfaa fi biyyaa irratti miidhaa inni qabu maal isinitti fakkaata?

Hiriyoota

Kiyyaa fi Beellechaan jaarmiyaa oomishaa tokkotti qacaramanii kan hoj-

jetan hiriyoota waliin guddataniidha. Dargaggoonni kunniin umriin walitti dhiyaachuu irrayyuu jaarmiyicha keessatti hojii kan jalqaban walfaana waan tureef, akka gaariitti akka walbeekan haala mijaawaa uumeeraaf. Haa ta'u malee, amala hojiitiin walitti dhiheenya hin qaban. Kiyyaan kan hojii jaallatu, kan saa'atii kabajuu fi namoota waliin hojjetan biratti akka fakkeenyaatti kan lakkaa'amu hojjetaa cimaa yoo ta'u, Beellechaan faallaa isaa kan hojii hin jaallanne, kashalabbummaa isaaf sababa hedduu kan tarreessu, osoo hin hojjetin jiraachuu kan filatu ilaalcha dadhabaa kan qabuudha. Kiyyaan mudaa hiriyaa isaa hambisuuf yaa-liiwwan adda addaa godheera. Guyyaa tokko akka tasaa garaagarummaa isaanii irratti yeroo baldhaa fudhatanii mari'atan. Dhuma marii isaaniitti waan Kiyyaan hubate yoo jiraate lamaanuu maatii isaanii waliin kan jiraatan waan ta'eef, Beellechaan hojii hojjechuuf akka hin dirqisiifamne nama cimee amanu ta'uu isaa ture. Ilaalchi kun garuu dogoggoraa akka ta'e Kiyyaan fakkeenyaan hiriyaa isaaf ibse. Kanumaan dargaggeessichi kallattii hojii hojjechuuf dandeessisu irratti bobba'ee biyyaa fi lammii isaa hojiidhaan misoomsuun akka irraa eegamuu fi lammii kamiyyuu caalaa dargaggeessichi osoo hin hojjetin jiraachuu cimsee akka balaaleffatuu fi hojjetee hojjechiisuun fakkeenya ta'uun akka irraa eegamu tarreessee ibseef. Gorsa

hiriya isaatiin kan hawatame Bee-
llechaan yaada dogoggoraa kana kee-
ssaa suuta suuta of baasuuf qabsaa'e.
Hojii tuffachuu fi dogoggora osoo hin
hojjetin nyaachuu sirreeffachuuf sam-
muu isaatiin qophaa'e. Dargaggee-
ssicha qofa osoo hin taane tokko
tokkoon lammii hamma humnaa fi
dandeettii isaa hojjechuun biyya isaa
misoomsuu irratti qooda isaa ba'uun
akka irra jiru amanuun shoora isaa
bahuuf hidhatee ka'e.

Gilgaala 7

Bu'uura dubbisichaatiin gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Dargaggoota tokko tokko irratti kan muldhatu yaadni osoo hin hojjetin nyaachuu maal irraa kan maddeedha?
2. Osoo hin hojjetin nyaachuu hambisuuf tarkaanfii fudhatamuu qabu irratti naannootti keessummaa tokko afeeraatii mari'adhaa.

Hojii tuffachuu fi osoo hin hojjetin jiraachuun guddina dhuunfaa fi biyyaa irratti dhiibbaa inni dhaqqabsiisu salphaatti kan ilaalamu miti. Sadarkaa addunyaatti biyyoota hiyyummaan beekaman keessaa isheen tokko biyya keenya Itoophiyaadha. Haala kanaaf sababoota hedduu tarreessuun yoo danda'ameyyuu, gufuu tokkoffaa fi inni olaanaan aadaan hojii cimaan dhabamuudha. Sammuu lammii hundaa keessatti aadaan hojjetanii jiraachuu gabbatu malee biyyi gammachuu hojii ijoollee ishee irraa argachuu qabdu

waan dhabduuf guddinaan adeemuu hin dandeessu.

Fakkii 7.1 Hojiin kamiyyuu mataa ofii fi faayidaa qaba.

Ilaalcha tokkoon tokkoon namaa keessatti fedhiin hojii cimaan yoo jiraate, lammii hundumtuu hojjetee guddachuuf dhama'a. Kanaanis hawaasa biyyaa fi lammii tajaajilutu uumama. Yaadni hirkattummaa osoo hin hojjetin jiraachuun, jireenya dhuunfaas ta'ee misooma biyyaaf balaadha. Hojii tuffachuu fi hojii tokko kan biroo irra filachuun, osoo hin hojjetin jiraachuuf yaaluun, gatii dadhabbi namoota biroo butanii nyaachuutti kan lakkaa'amu gocha miidhaa qabuudha.

Kallattii hojii kamiiniyyuu bobba'uun mataa ofii fi maatii ofii irra dabruun biyyaa fi lammii gargaaruun osoo danda'amu, namoonni tokko tokko humna osoo qabani, osoo hin hojjetin jiraachuu filachuun gocha kadhannaa fi k.k.f jibbisiisaa ta'e irratti bobba'anii argamu. Dabalataanis qaama miidhamtoota kadhannaa waliin walqab-

siisuun harka hojjechuu danda’u kad-hannaaf kan diriirsan hedduudha. Haalli kun ofiis ta’ee biyya kufaatii dinaagdee isa ol-aanaaf kan geessisu waan ta’eef cimsamee balaaleffatamuu qaba. Bakka isaammoo aadaa hojjetanii jiraachuu hawaasicha keessaa yeroo gara yerootti caalaatti guddisuun barbaachisaadha.

Gilgaala 8

Gaaffilee armaan gadii irratti mari’adhaa.

1. Hojii osoo hin tuffatin ilaalcha cimaa hojjetanii jiraachuu gabbisuuf maal ta’uutu irra jira?
2. Osoo hin hojjetin jiraachuun, misooma biyyaatiif gufuu kan ta’u akkamitti?
3. “Gatii dadhabbi namoota biroo butanii nyaachuu” yoo jedhu maal jechuudha?

7.4 Kaayyoowwan Misoomaa fi Dinagdee

7.4.1 Kaayyoowwan Misoomaa, Dinagdee fi Aadaa Heera Mootummaa Keessatti Tumaman Faayidaa Isaan Guddina Biyyaaf Qaban

- **Kaayyoowwan dhimma misoomaa fi dinagdee guddina biyyaatiif faayidaa maal qabu?**
- **Kaayyoowwan dhimma misoomaa fi dinagdee Heera Mootummaa keessatti tumamuun bu’aa maalii qabu?**

Kaayyoo fi galmi sochii misoomaa kamiyyuu fedhii bu’uuraa lammiiwwanii guutuu fi sadarkaa jireenya isaanii kan ol kaasuu ta’uu qaba. Biyyi keenya ulaagaa kamiinuu biyyoota biroo waliin yommuu ilaalamtu, yaa-

dawwan boodatti hafaaf hedduun isaa hirkataa ta’e kan keessatti dagaagee fi hiyyummaa jibbisiisaan kan keessatti mul’atuudha. Sababa kanaaf biyyoota guddinaan boodatti hafan keessaa tarree dhummaa irratti argamna. Haata’u malee, kallattii guddina boodatti hafaaf jijjiiruun gara guddina fooyya’aatti ceesisuu kan danda’u kaayyoowwan dhimma misoomaa, dinagdee fi aadaa Heera Federaalaa keessatti xiyyeeffannoon itti kennameera. Kaayyoowwan dhimma dinagdee gurguddoo kan jedhamu kunis Heera Mootummaa keeyyata 89 irratti akka armaan gadiitti tarreeffameera.

1. Mootummaan karaa lammiin Itoophiyaa hundumtuu beekumsaa fi qabeenya biyyattii walitti kuufametti fayyadamuu danda’u qiyyaasuuf itti-gaafatamummaa qaba.
2. Mootummaan lammiin Itoophiyaa dinagdee isaanii fooyyessuuf carraa walqixa akka qabaatan gochuu fi qabeenya karaa haqummaa qabuun haala ittiqqooddatan mijeessuuf dirqama qaba.
3. Balaan uumamaa fi namtolchee akka hin dhaqqabne ittisuun fi balaan yoo dhaqqabes miidhamtootaaf gargaarsi yeroon akka dhaqqabu gochuu.
4. Saboota, sablammootaa fi ummattoota guddinaan boodatti hafaniif mootummaan deggarsa addaa taasisa.
5. Mootummaan lafaa fi qabeenya umaama maqaa ummataatiin qabiyyee isaa gochuudhaan faayidaa fi gudd-

ina ummatichaaf akka oolu gochuuf ittigaafatamummaa qaba.

6. Yammuu imaammattoonnii fi tarsiimoowwan misooma biyyaa qophaa'an mootummaan ummaticha sadarkaa sadarkaan hirmaachisuu qaba. Sochiiwwan misooma ummataas deggaruu qaba.
7. Mootummaan sochii misooma dinagdee fi hawaasummaa keessatti haala dubartoonni dhiiran waliin walqixaa hirmaatan mijeessuuf ittigaafatamummaa qaba.
8. Mootummaan fayyummaa, nageenyaa fi sadarka jireenya hojjetootaa eeguuf carraaquu qaba.

Kallattiiwwan misoomaa Heera MFDR Itoophiyaatiin ba'an kanneen hordofuun karaa ummanni sadarkaa sadarkaan irraa fayyadamu, biyyi keenya kadhaa keessaa baatuu fi guddina dinagdee ariifataan ittindhugoomu sirna dinagdee gabaa bilisaa gabbataa ijarruun ni danda'ama.

Gilgala 9

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Guddinni biyyaa akkamitti dhugooma?
2. Biyyi keenya guddinaan boodatti haftuudha kan jedhamuuf maaliif?
3. Kaayyoowwan misoomaa Heera Mootummaatiin ba'an kanneen akka dhugooman gochuuf mootummaa fi ummata irraa maaltu eegama?

Kaayyoowwan misoomaa, dinagdee fi hawaasummaa Heera MFDR Itoophiyaatiin ba'an galmi isaanii ummaticha sadarkaa jireenya fooyya'aa irraan ga'uu fi bu'aa isaanii irraa ittifayyadamaa taasisuufi. Yoomiyyuu guddina biyyaa fi sadarkaa jireenya ummataa fooyya'u lammiin arguu hin barbaanne hin jiru. Ummatichi kaayyoowwan misoomaa fi dinagdee kanneeniin geggeeffamaa qooda irraa eegamu yoo ba'e, gara sadarkaa guddina yaadamee ga'uun ni danda'ama. Aadaa hojii cimaa gabbisuun hojii tuffachuu dhiisuu fi osoo hin hojjetin nyaachuu ciiga'uudhaan hundumtuu cimee yoo hojjetete, Itoophiyaan sadarkaa misoomaa fi guddinaan biyyoonni biroo irra ga'an tarree hiriiruuf kan ishee dhorku sababni tokkoyyuu hin jiru.

Gilgala 10

Gaaffilee armaan gadii irratti gareen hojjechuudhaan dareef dhiyeessaa.

1. Maalummaa kaayyoowwan dhimma misoomaa irratti ogeessa dinagdee tokko gaafachuun gabaabinaan ibsaa.
2. Kaayyoowwan misoomaa fi dinagdee bu'uura heeraatiin faayidaa inni qabu gabaabinaan ibsaa.
3. Aadaan hojii cimaa namootaa gabbachuun misooma biyyaa waliin walitti dhufeenya inni qabu ibsaa.

7.5 Aadaa Hojii Cima

7.5.1. Aadaa Hojii Cimsuu Keessatti Barbaachisummaa Dandeettii Ogummaa fi Naamusa Ogummaa

- **Gabbachuun aadaa hojii cimaatiif, gumaacha dandeettiin ogummaa fi naamusni ogummaa qabu ibsaa.**

Aadaa Hojii Cima Kurii

Finfinnee irra fageenya kiilomeetira digdamii shan irratti biqiltuu fi abaa-boon bakka itti omishamu jira. Qonna abaa-boon kanatti qacaramanii kan hojjetan hojjettoota hedduun jiru. Kuriin guyyaa tokko akka tasaa gabatee beeksisaa Ministeera Dhimma Hojjettoota fi Hawaasummaa irraa beeksisa tokko dubbifatte. Beeksisichi Naannoo Oromiyaa, Magaalaa Sululaa hojii biqiltuu abaa-boon babaldhachaa dhufe irratti qacaruuf namoota barbaadan af-eeruu ture. Kuriin hojii barbaachaaf gara biyya alaa deemuuf yaada qabdu dhiistee hojii kanatti dorgomtee qacaramte.

Durayyuu taanaan aadaa hojii cimaa kan gabbifatte, hojii kabajaa kan turte Kuriin, yeroo gabaabaa keessatti hojjettoota ciccimoo keessaa takka ta'uu dendeesse. Kallattii kanaan yeroo yerootti leenjiin fooyyeffannaa ogummaa isheef kennamu immoo caalmaatti akka hojjetuuuf ishee gargaare. Naamusa ogummaa ishee gabbifachuun kallattii hojii isheetiin ejjennoo cimaa fi miira ofitti amanamummaa cimsachuu dan-

deesseetti. Kuriin bu'aqabeessummaa hojii ishee fi naamusa ogummaa isheetiin hojjettoota hiriyoota isheef fakkeenya gaarii ta'uun barkumeetti maqaan ishee fakkeenyummaan eeramuuf ga'e.

Yeroo ammaa, hojjettoota akka ishee dhibba afurii fi shantama caalan kan bulchu buufanni oomisha abaa-boon Sululaa dubartii fakkeenya taate tana naamusa ogummaa fi jaalala hojii qabduun sadarkaa biyyoolessaatti gootummaa misoomaatiin akka badhaafamu gochuun isaa injifannoo dabalataa biroof ishee kakaase. Buu-fatichi abaa-boon mimmiidhagoo ta'an omishee gara biyyoota Awurooppaa garaagaraatti erguun sharafa biyya alaa guddaa galmeessisiisuuf kan danda'e kanneen akka ishee fi hojjettoota namusa gaarii qabaniini. Kurii fi hojjettoonni oomisha abaa-boon biroon ogummaa gaarii kan gonfataniin fi hojjetaniin jiraachuu kan barbaadan waan ta'aniif, jaarmiyichas ta'ee sadarkaan jireenya isaanii aadaa hojii cimaa fi amansiisaa ta'een ijaaramuu danda'eera.

Gilgala 11

Bu'uura dubbisaatiin gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Naamusni ogummaa bu'a qabeessummaa hojiif shoori inni qabu maali?
2. Sababni Kurii badhaasaaf geessise maal isinitti fakkaata?
3. Aadaan hojii cimaa akkamitti ijaarama?

Guddina dinagdee biyya tokkoo fi sadarkaa jireenya ummataa fooyyessuuf qabxiwwan bu'uuraa keessaa tokko, aadan hojii cimaa hawaasaa gabbisuu fi dandeettii ogummaa fi naamusa ogummaa humna gonfachiisu cimsuun isaan hangafoota. Dandeettii ogummaa fi naamusa ogummaa hojjettootaa osoo hin gabbisin aadaa hojii cimaa ijaaruun kan hin danda'amne yoo ta'u, aadaan hojii cimaa osoo hin jiraatin boodatti hafummaa fi hiyyummaa keessaa ba'uun sadarkaa biyya fooyyoftuu fi dinagdeen badhaatuu ga'uun gonkumaa hin danda'amu. Kanaafuu, yeroo yerootti sadarkaa ogummaa fi beekumsaa fooyyessuun, meeshaalee ammayyaatiin fayyadamuuf yeroo hundaa barachuu fi sakatta'uun baay'ee barbaachisaadha. Lammiilee hunduu kallattii hojii irratti bobba'aniin cimani oomishuun bu'aa ogummaa isaaniitiin biyya isaanii fi hawaasa ittifayyadamu haala gaariin gargaaruu akka danda'anitti dursa naamusa ogummaa gonfachuutu irraa eegama.

Aadaa hojii cimaa waliin dandeettii ogummaa fi naamusa ogummaa walqabsiisee hawaasni adeemu tokko humna dinagdee biyyaa guddisu waan qabuuf, sadarkaa jireenya fooyya'aa irra ga'uuf carraa baldhaa argata.

Gilgaala 12

Gaaffilee kanneen deebisaa.

1. Aadaan hojii cimaa gabbachuun walitti dhufeenya inni naamusa ogummaa waliin qabu ibsaa.
2. Sadarkaa ogummaa fooyyessuun kan danda'amu akkamitti?
3. Naamusa ogummaa gabbisuuf qoodni lammii hunda irraa eegamu maali?

7.5.2. Namoota Biroo Irra Barachuuf Qophaa'uu fi Bu'aa Ogummaa Namoota Biroo Ajaa'ibsiifachuu

Fakkii 7.2 Namoonni ooyiruu oomishaa yomuu daawwatamu

- **Fakkicha irraa maal hubattan?**
- **Ogummaa namoota bis ajaa'ibsiifachuun hojii irratti faayidaa maal qaba?**

Barsiisota Lamaan

Barsiisaa Waantaamoo fi Barsiistuu Bashaadduun barsiisota mana barumsaa adda addaa keessatti barsiisaniidha. Leenjii fooyyeffannaa ogummaa tokko irratti walarguu isaanii dura walhin beekan ture. Leenjii fooyyeffannaa ogummaa waliin hirmaatanii erga xumuranii booda, barattoonni isaanii akka muuxannoo waljijjiiran beellama

qabantanii turan. Bu'uuruma kanaan barsiisaa Waantaamoon guyyaa tokko barattoota isaanii waliin gara mana barumsaa Barsiistuu Bashaadduu daawwannaaf deeman. Daawwannichaa fi ibsa taasifame irra muuxannoo hedduu argatan. Manni barumsichaa Mana Barumsaa Barnootaa fi Leenjii Tee-kinikaa fi Ogummaa waan tureef, barattoonni hedduun hojii mukaa, hojii sibiilaa, hodhaa huccuu, elektiriikaa fi kan biroon leenjisee eebbisa. Mana barumsichaa keessatti barattoonni ogummaa adda addaa kanneeniin leenji'an muuxannoo hojii fooyya'aa akka argataniif kolleejjota leenjii olaanaatti ergamu. Bakka sanatti leenjii ogummaa fi naamusa ogummaa barbaachisu erga gonfatanii booda, hojii mata mataa isaanii gurmeessuuf haalli danda'amu akka mijaawu daawwannicha irraa hubannoo argatan.

Barsiisaa Waantaamoo fi barattoonni isaanii gaaffilee adda addaa dhiyeesuun bis isaaniif kenname. Obbo Waantaamoon barattoota waliin mari'achuun ogummaa isaaniis hiruun muuxannoo argachuun yeroo gaarii dabarsan. Sana booda barsiisaa Waantaamoon maqaa isaanii fi barattoota isaaniitiin gammachuu itti dhaga'ame ibsuun, simannaa gaarii isaaniif godhameef galateeffatan. Wayita itti aanuttis Barsiistuu Bashaadduu fi barattoonni isaanii mana barumsaa isaanii akka daawwatanu afeeruun gara mana barumsaa isaaniitti deebi'an.

Gilgaala 13

Bu'ura dubbisichaatiin gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Barsiisonni lamaan beellama daaw-wannaa maaliif saganteeffatan?
2. Barsiisaa Wantaamoo fi barattoonni isaanii daawwannicha irraa maal fayyadaman?
3. Namni tokko ogummaa nama biroo ilaaluu fi ajaa'ibsiifachuun faayidaan isaa maali?

Namoota biroo irraa barachuuf qophaa'uu fi aadaa ogummaa namoota biroo ajaa'ibsiifachuun gabbisuun bu'ura aadaa hojii cimaati. Namoonni hedduun hojii namoonni biroon hojjetaniin yoo ajaa'ibsiifatamanis, namoonni kunniin ifatti ajaa'ibsiifachuun fi caalmaatti hojii isaaniitiin akka jajjabeeffamaniif jabina hin qaban. Kana malees, ogeeyyiitti dhiyaachuun barachuuf fedhii fi qophii qaban ibsuun bu'aa ogummaa namoota kanaa hedduu ta'e irraa muraasa qooddachuuf iyyuu tole hin jedhani. Dhugumayyuu haalli kun amala namoota hundumaati jechuun yoo dadhabameyyuu, ilaalcha namoota hedduu waan ta'eef, balaaleffatamuu fi hafuu kan qabu yaada boodatti hafaadha.

Yoomiyyuu namni hundumtuu ogummaa fi dandeettii walfakkaatu qabachuu hin danda'u. Tokko barsiisaa yoo ta'e kan biraa ogeessa mukaa, ijaartuu ykn hojjetaa biiroo ta'uu danda'a. Akkasumas tokko daldalaa, kan biroo injiinara yoo ta'e kan biraa immoo qonnaan bulaa ykn ogeessa fayyaa ta'a.

Biyyi hojiin misoomuu kan dandeessu ogummaan garaagaraa lammiileen ishee qaban tokkummaan waldeggaruun misoomaa fi badhaadhummaa isheef yoo oole qofa. Tokkoon tokkoon lammii ogummaa irratti bobba'een misooma dinagdee biyyaaf kan gumaa-chu qooda olaanaa qaba. Waan ta'eef qooda misoomaa bu'aqabeessa taasisuuf, ogummaan kamiyyuu kabajamuu fi ajaa'ibsiifamuu qaba. Lammiileen oggeessota biroo irraa barumsa argachuun ogummaa isaanii fooyyessuu fi ofgargaaranii biyya isaanii gargaaruutu irraa eegama. Yaadawwan ceephoos ta'ee ajaa'ibsiifaman haala barbaachisummaa qabutti yoo kenname boru ogummaa sana caalmaatti guddisuuf gumaacha olaanaa qaba. Haala kanaan mootummaa fi hawaasichi ogummaa fi ogeessa jajjabeessuu, kabaja barbaachisu kennuu fi tokko kan biraa irraa karaa itti baratu mijeessuu qabu.

Gilgaala 14

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Biyyi tokko hojiin kan guddachuu dandeessu akkamitti?
2. Ogummaa tokko ajaa'ibsiifachuu fi namoota biroo irraa barachuuf qophaa'uun bu'aan argamsiisu maali?
3. Ogummaa fi ogeessa ajaa'ibsiifachuurra dabree sadarkaa fooyya'arra akka ga'an mootummaan maal gochuu qaba jettu?

Cuunfaa Boqonnichaa

Aadaan hojii cimaa, dandeettii fi naamusni ogummaa misooma biyyaa waliin adda hin ba'an. Dinagdee biyya tokkoo bu'uura cimaa irratti ijaaruun hawaasni hirmaattuu jireenya fooyya'aa ta'uu danda'uuf jecha, hojjetaa aadaa hojii cimaa fi naamusa ogummaa gabbataa qabu uumuun barbaachisaadha. Hawaasni aadaa hojii cimaa gonfate ogummaa isaa fi ogummaa isaa kan itti raawwatu yeroo hojiif tilmaama guddaa waan kennuuf, kallattii hojii isaatiin gumaacha inni taasisu bu'a qabeessa ta'a. Yerootti halaan fayyadamuu fi hojiin bu'aa fooyya'aa galmeessisuuf wanti biraa barbaachisu hojii karooraan qajeelchuu fi yoo danda'ame yeroo murtaa'ee gaditti hojii bu'a qabeessa galmeessisuudha. Kaayyoowwan dhimma dinagdee Heera Itoophiyaa, xiyyeeffannoon dursaa lammiin Itoophiyaa hunduu cimee hojjechuun mataa isaa fi naannoo isaa akka misoomsu yoo ta'u, dabalataanis qabeenya biyyaatti sirna walqixaan itti fayyadamaa ta'u ijaaruudha.

Aadaa hojii cimaa dagaagsuuf tarkaanfii murteessaa biroon osoo hin hojjetin nyaachuu ciiga'uu, mormuu fi

hojii argatan osoo hin tuffatin hojjechuudha. Hojiin xinnaa ykn guddaa hin qabu. Hojiin kallattii tokkoo kan biroo waliin yoo ilaalamu yeroo hojii walqixaa fi sadarkaa beekumsa walfakkaatuun raawwatama yoo jedhamuu baateyyuu, hojiin madaallii kamiiniyyuu biyyaafis ta'ee ummataaf gumaacha inni qabu olaanaadha. Lammiileen biyya tokkoo aadaa hojii cimaa gabbifachaa caalmaatti hojii isaanii cimsachaa fi ogummaa isaanii fooyyeffaachaa hammuma adeeman gara sadarkaa hojii fooyya'aa ga'uun haala baratame caalaa hojii galateeffannaaf geessisuu fi fakkeenyummaa qabu raawwachuu danda'u. Lammiileen hojii akkasii bu'aa olaanaa qabu galmeeessisiisu jajjabeessuu fi ajaa'ibsiifachuun barbaachisaa yoo ta'u, ogeessota kanneen irraa barachuuf qophaa'uun mallattoo aadaa hojii cimaati. Sadarkaa qarooma ilmaan namaa irratti argamurra kan geessisee fi shoora olaanaa kan qabu tattaaffii olaanaa hojiidhaan agarsiiseedha. Bu'uuruma kanaan kaayyoowwan dhimma misoomaa fi dinagdee heera MFDR Itoophiyaatiin tumaman hojiitti hiikuu fi gabbina aadaa hojii cimaaf lammiileen hunduu tumsa olaanaa taasisuu qabu.

JECHOOTAA FURTUU

Kashalabbaa'uu: Hojii hiikuu

Bu'aa ba'ii: qorumsa jireenyaa, rakkoo, gidiraa

Faayidaa: Bu'aa, gati-qabeessa.

Hawatamuu Yaadaa tokkoon qabamuu, waan tokkoon booji'amuu

Mirreeffamuu: Qindaa'uu, waliin ta'uu,

Ija hin sukkuummanne: Of hin mi'eessine, gara boodaatti hin deebine

Hirmaattuu: Waliin qooda fudhannaa, fayyadamaa

Gabbaruu: Kennuu, gumaachuu

Gowwoomsuu: Sossobuu, mooksuu, doggoggorsuu

Tattaaffii: Dammaqina, kaka'umsa hojii

© MOE, FDR Ethiopia
Not to be republished

Gaaffilee Keessa Deebii

I. Gaaffilee armaan gadii dubbisuun sirrii kan ta'eef "Dhuggaa" sirrii kan hin taaneef "Soba" jechuun deebisaa.

1. Ogummaa fi ogeessi kamiyyuu ilaalchaa fi kabaja walqixa argachuu qabu.
2. Biyya aadaan hojii cimaa gabbate keessatti dhiibbaan balaa nam-tolchee muraasa ta'uu danda'a.
3. Gudinni biyyaa kan dhufu, kallattiiwwan ogummaa olaanaa gabbachuu qofaani.
4. Ogummaa ofii guddisuu malee ogeessota biroo irraa barachuu fi isaaniin ajaa'ibsiifachuu yaaluun sirrii miti.

II. Kanneen roga "A" jalatti tarreeffaman kanneen roga "B" jalaa waliin walitti firoomsaa.

A

1. Ajaa'ibsiifachuu
2. Ga'umsa
3. Gaabbuu
4. Bu'aa
5. Mucaa hangafa

B

- A. Eebba waan gaarii tokkorraa argamu
- B. Ga'ee hojii haalaan ba'uu dadhabuu
- C. Mucaa dura dhalate
- D. Bu'aa hojii tokkoof galata kennamu
- E. Muuxannoonis ta'ee barumsaan dand-eettii hojii ogummaa tokko irraa argamu
- F. Waan raawwatamee fi kan darbeef quuqamuu

III. Bakka duwwaa armaan gadii jecha ykn gaalee sirrii ta'een guutaa.

1. _____ ogummaa fi ogeessa bu'aa fooyya'aaf qaqqabsiisa.
2. Hojii tokko yeroo yaadametti xumuruuf jalqaba _____ qophaa'uun barbaachisaadha.

IV. Gaaffilee armaan gadiif deebii sirrii ta'e filadhaa.

1. Guddina biyyaa qabatamaan mirkaneessuun akka danda'amuuf,
 - A. Osoo hin hojjetin jiraachuun barsiifata tuffatamaa ta'uu isaa hubannoo argachuun barbaachisaadha.
 - B. Lammiileen hunduu walqixxummaan carraa hojii argachuu qabu.
 - C. Kaayyoowwan dhimma dinagdee gara hojjiitti jijjiruu qabu.
 - D. Hunduu deebii ta'uu danda'u.
2. Lammiin tokko hojii fakkeenyummaa qabu raawwate jechuun,
 - A. Hojii maqaa biyyaa, ummataa fi alaabaa kan waamsisuu fi boonsu raawwachuu qaba.
 - B. Jaarmiyaa gargaarsaa hundeessuu qaba.
 - C. Dorgommii atileetiksiitti hirmaachuu qaba
 - D. Maqaan isaa raadiyoo fi gaazeexaan dafee dafee waamamuu qaba.
3. Biyya keenya keessatti aadaan hojii cimaa hundee cimaa irratti akka ijaaramuuf,
 - A. Ilaalcha hawaasni hojii irratti qabu sadarkaa fooyya'aatti ijaaramuu qaba.
 - B. Amala hojii tuffachuu fi qoodinsi hojii dubartii fi dhiira jedhu baduu qaba.
 - C. Dandeettiin ogummaa fi naamusni ogummaa walitti hidhamuu qabu.
 - D. Hunduu deebii ta'uu danda'u.
4. Ka'umsi kaayyoowwan dhimma dinagdee,
 - A. Hawaasa qabeenya biyyaatti walqixa itti fayyadamaa taasisuufi.
 - B. Sabaa fi sablammoota guddinaan boodatti hafoo ta'aniif deggarsa addaa kennuufi.
 - C. Haalawwan dinagdee Itoophiyaanotaa fooyyessuufi.
 - D. Hunduu deebii ta'u.
5. Rakkoowwan hawaasummaa biyya keenyaa baduu qaban keessaa tokko,
 - A. Osoo hin hojjetin nyaachuu fi kadhaa akka madda galiitti kan lakkaa'u ilaalcha miidha qabeessa.
 - B. Ogummaa namoota biroo ajaa'ibsiifachuu fi namoota biroo irraa barachuuf qophaa'uu.
 - C. Tattaaffii hojiiti.
 - D. Hunduu deebii ta'uu danda'u

V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gaggabaaboo kennaa.

1. Hojiin xiqqaa/guddaa hin qabu jechuun maal jechuudha?
2. Hirkattummaa bifa maal maaliin ibsuun danda'ama?
3. Yerootti haalaan fayyadamuu jechuun maal jechuudha?